

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

процес пізнання дитиною навколишнього світу – це одна із головних умов розв'язання складних завдань, що стоять сьогодні перед українською школою і вчителем. Виставляючи оцінки в умовах, що постійно змінюються, учитель повинен сприяти максимальному розвитку своїх учнів. Тому оцінка повинна бути конкретною, об'єктивною, справедливою, чіткою, ясною і зрозумілою для учня, тактовно поданою. Рішення про виставлення тієї чи іншої оцінки завжди є конкретним, і вчитель повинен уміти передбачити наслідки свого оцінювання.

Література:

1. Бондар В.І. Дидактика / В. І. Бондар. – Київ, 2005. – 262 с.
2. Педагогіка. Частина І. Загальні основи педагогіки. Теорія навчання (дидактика): Навчальний посібник для студентів педагогічних закладів / В. Л. Омельченко, С. В. Омельченко, С. Г. Мельничук. – Кіровоград, 1997. – С. 121–123.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. –Т. 3. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 167.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. – Т. 4. – К., 1977. – С. 456.
5. Сухомлинський В. О. Урок і знання // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. – Т. 5. – К. : Рад. шк., 1976. – С. 408.

Колеснік І. М.*

ІДЕЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Стаття присвячена розгляду педагогічних поглядів В. Сухомлинського на проблему громадянського виховання школярів; висвітлено і проаналізовано ідеї гуманізації навчально-виховної системи видатного педагога.

Серед різноманітної кількості важливих педагогічних проблем, які виникають у шкільній освіті в період відродження духовності українського народу, є проблема громадянського виховання підрастаючого покоління. Для України як поліетнічної держави громадянське виховання покликане сприяти формуванню її соборності, яка є серцевиною української національної ідеї. Саме на ґрунті демократичних цінностей, що мають лежати в основі громадянського виховання, можливе об'єднання різних етносів і регіонів України з метою розбудови й удосконалення суверенної, демократичної держави, громадянського суспільства.

Процес розбудови й утвердження суверенної, правової, демократичної держави органічно пов'язаний із становленням громадянського суспільства в Україні, що передбачає суттєву трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості народу [1].

Педагогічні основи громадянського виховання учнівської

* © Колеснік І. М.

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

молоді в сучасних умовах розроблено в дослідженнях Н. Бібік, І. Зязюна. Історичну ретроспективу, ґрунтовний педагогічний аналіз потреб та можливостей громадянського виховання в період становлення української державності розробили П. Ігнатенко та В. Поплужний. Проблему формування громадянськості як провідної риси особистості досліджено М. Задерихіною, Л. Канішевською, Н. Косаревою, В. Мазаєм, Л. Пономаренко.

Метою статті є розкриття сутності ідей громадянського виховання школярів у світлі педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Багато уваги проблемі громадянського виховання школярів приділив справжній знавець дитячих душ В. Сухомлинський, його педагогічна спадщина як найяскравіше допомагає сучасному вчителю навчати та виховувати справжнього громадянина України.

У центрі уваги видатного педагога передусім – дитина, особистість, її духовний світ, громадянські та моральні цінності, які розглядалися ним у роботах «Народження громадянина», «Як виховати справжню людину», «Вітчизна у серці» та ін. Питанням громадянського виховання присвячена його бесіда із вчителями «Витоки громадянськості». Так, у своїй роботі «Народження громадянина» він писав: «Домогтися того, щоб вихованця вже з дитинства хвилювало теперішнє та майбутнє Вітчизни, – одна з найважливіших передумов запобігання моральним зривам у дитячі роки...» [5, с. 293].

В. Сухомлинський постійно наголошував на тому, що виховувати дитину необхідно починати з раннього дитинства: «Дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. і від того, яке було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло до її розуму й серця з навколишнього світу, – від цього значною мірою залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк» [4, с. 15].

Першочерговою умовою формування рис громадянина педагог вважав організацію емоційно насиченого діяльного (на трудовій основі) життя школи, розвиток громадянської активності кожного індивіда в контексті діяльного життя шкільного колективу: «Чим глибше в душу дитини ввійшли тривоги, хвилювання, турботи про благо, щастя, красу, радість для людей, суспільства, тим тонша її емоційна чутливість до власної поведінки... Емоційна самооцінка – це ґрунт, на якому проростають зерна моральних повчань, а без моральних повчань достойних і мудрих людей немислиме виховання» [5, с. 305].

У працях В. Сухомлинського Батьківщина асоціювалася, насамперед, з матір'ю. «Батьківщина – це ласкава і вимоглива мати. Матері боляче, якщо її син став поганою людиною – ледачою, слабкодухою, боязкою, нечесною, пожадливою. Батьківщині, як рідній матері, боляче, коли ти не став справжньою людиною. Тож живи і працюй так, щоб Батьківщина пишалася

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

тобою» [2, с. 36].

У досягненні виховних завдань школи видатний учитель спирався на виховання справжнього громадянина, патріота. Особливістю його педагогіки було виховання відповідальності молодій людині за свою землю, сім'ю, колектив, мову, традиції. Таким чином, на практиці його тлумачення Батьківщини звужувалося до батьківщини, де народився, виріс, до землі своїх батьків. Виховання громадянина-патріота свого народу сформульовано у В. Сухомлинського таким чином: «Ставлення до ідеї Батьківщини як до священного і найдорожчого облагороджує всі людські почуття, залучає, ріднить людей, очищає душі від усього, що принижує її гідність» [2, с. 32].

Учений розумів громадянськість як інтегральну якість особистості, що характеризує політичну й моральну свідомість і проявляється в добровільній активній діяльності на благо Вітчизни. Мистецтво вихователя, за переконанням Василя Олександровича, має полягати в тому, щоб знайти суспільно корисну працю, яка давала б дітям можливість випробувати свої сили. Такий підхід він пояснював тим, що, виконуючи роботу великої суспільної значущості, долаючи труднощі, школяр у дитячі роки та роки ранньої юності може відчутти себе справжнім громадянином своєї Вітчизни. У процесі заняття улюбленою справою, учень переживає радість успіху, задоволення працею, котра своїми результатами так потрібна школі, батькам, односельчанам. «Одухотвореність творчою працею, переживання почуття гордості від думки, що я майстер своєї справи, в мене золоті руки, мене поважають за те, що я володар праці. – все це є справжнім народженням громадянина» [5, с. 579].

Проте головним у його педагогічній спадщині є ідея гуманізації, з її глибоко народним, національним змістом, емоційно-естетичне спрямування цієї інтегрованої якості особистості.

Виховання громадянина, на думку В. Сухомлинського, доцільно вести у трьох напрямках: по-перше, важливо навчити дитину бачити світ і своє місце в ньому; по-друге, прищепити їй любов до рідної землі, пробудити та розвинути патріотичні почуття; по-третє, потурбуватися, щоб усвідомлення людської гідності в поєднанні з патріотичними помислами та переживаннями знайшли своє вираження у бажанні та готовності до діяльності на благо Батьківщини, на користь людям, тобто, породили почуття громадянського обов'язку й прагнення реалізувати його в конкретних справах.

Простежуючи у своїх працях увесь процес становлення громадянина, педагог підкреслює, що громадянськість визначається єдністю думок, почуттів і діяльності. Особливо він наголошує на необхідності забезпечення паралельного впливу виховного процесу як на раціонально-почуттєвий, так і на поведінковий компонент громадянськості, щоб повага до законів і символів Батьківщини, до її святинь, розуміння своїх прав і обов'язків поєднувалися з реалізацією власних патріотичних почуттів,

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

прав і обов'язків у повсякденному житті. з цією метою вчений рекомендує комплексно використовувати різноманітні форми позакласної виховної роботи з учнями, зокрема проведення екскурсій та бесід на громадянознавчу тематику, організацію краєзнавчої діяльності, участь у суспільно корисній роботі, позакласні й позашкільні заняття різними видами мистецтва, а також залучення дітей до проектної діяльності: теоретичні змагання (підготовка досліджень на одну і ту ж тему), створення карт, написання історії рідного села, збір бібліотечки на певну тематику тощо. Беручи до уваги велику роль праці у громадянському вихованні, педагог зазначає, що при залученні вихованців до суспільно корисної праці важливо, щоб вони усвідомлювали, «що їхня діяльність не гра, а дуже серйозна річ, потрібна суспільству» [8, с. 500].

Великого значення у громадянському вихованні надає Василь Сухомлинський вихованню таких рис як громадянський обов'язок і громадянська відповідальність, бо громадянська відповідальність – це осереддя почуття громадянської гідності, яке у свою чергу є головним джерелом моральної чистоти людини.

У формуванні громадянських рис особистості значне місце відводить педагог вихованню почуття обов'язку і відповідальності перед матір'ю, батьком, учителем. Саме з цього починається і пізнання дитиною світу, пізнання того, що є для неї найдорожчим. з почуття обов'язку і відповідальності перед сім'єю, родиною виростає почуття обов'язку і відповідальності перед власною совістю.

Разом із вихованням почуття обов'язку і відповідальності великого значення надавав В. Сухомлинський вихованню свободи почуттів, яка впливає з внутрішньої самодисципліни і веде до розвитку почуття, з одного боку, – толерантного ставлення до тих, хто має інші погляди чи бажання, а з другого, – відповідальності людини за іншу людину.

Стрижневим у своїй виховній системі педагог вважав виховання у школярів громадянського бачення світу. Він завжди прагнув пробудити почуття того, що Вітчизна – це рідний дім; щастя Батьківщини – це особисте щастя людини, горе Батьківщини в годину тяжких випробувань – горе кожної людини. Він пробуджував почуття гордості за світле, героїчне, утвердуючи у свідомості юних громадян думку про те, що вони – спадкоємці слави й честі предків.

Дбав Василь Олександрович і про формування в школярів громадянського бачення світу, адже, за його словами, це жива плоть і кров моральності. Він прагнув, щоб вихованці не тільки знали, розуміли добро і зло, справедливість і несправедливість, честь і безчестя, а й переживали непримиренність, ненависть до соціального зла, безчестя, несправедливості. До речі, почуття непримиренності до зла В. Сухомлинський вважав однією з основних громадянських чеснот людини і дитини зокрема.

Основою громадянського виховання вчений вважав мо-

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

ральний ідеал, який є стрижнем життєдіяльності. Ідеал виконує подвійну функцію: є більш менш постійною інтенсивною системою моральних прагнень і моральним критерієм вчинків дитини в різних життєвих ситуаціях.

Але найголовніше у вихованні справжнього громадянина – це навчити дітей бути людьми, по-справжньому любити свою Батьківщину, розуміти перетворювальну роль праці.

Важливим чинником виховання справжнього громадянина видатний учитель вважав рідну мову. Вочевидь, людина існує в мові, виявляє себе в мові, через мову, через спілкування прокладає місток для порозуміння з іншими людьми. Саме через рідну мову, що пов'язує невидимими нитками сучасні й минулі покоління в єдину мовно-національну спільноту України, людина відчуває себе її громадянином. Мову він розглядав не лише як один з предметів навчальних планів шкільної чи вищої освіти, а передусім як могутній засіб плекання людської душі, як силу, що проникає у все, що сприймає, досягає і пізнає людина.

У книзі «Серце віддаю дітям» Василь Олександрович зазначає: «Школа стає справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують 4 культу: культ Батьківщини, культ людини, культ книжки і культ рідного слова» [5, с. 201]. Знання рідної мови, любов і дбайливе ставлення до неї вчений називає одним з найважливіших джерел патріотичних почуттів і громадянським обов'язком кожної людини. Саме дитинство й отрочество він вважає надзвичайно сприятливим періодом для розкриття перед людиною багатства, виразності й краси рідної мови.

У його працях знаходимо багато цінних думок, поглядів-рекомендацій щодо проблеми освіти, виховання й розвитку дітей засобами рідного слова, ознайомлення з якими забезпечує професійну культуру і психолого-педагогічну майстерність учителя.

Великого значення у формуванні національної самосвідомості і громадянськості В. Сухомлинський надавав сім'ї. Він неодноразово звертав увагу на те, що батькам слід пам'ятати, що в будь-яку історичну добу виховується не абстрактна людина, а представник того чи іншого народу, носій певної національної культури. Виховання в сім'ї починається із засвоєння дітьми норм і правил культурної поведінки, народної моралі та духовних надбань свого народу – мови, традицій і звичаїв, із любові та бережливого ставлення до рідної природи.

Дуже важливим для морального і громадянського виховання школярів є особистий приклад учителя, особливо з урахуванням того, що в цьому віці дитина найбільше схильна до наслідування всього, що їй до вподоби. Тому духовне обличчя дитини залежить насамперед від того, який учитель веде її по стежці життя.

Громадянське виховання в сучасному виховному процесі має надзвичайно велике значення. Сьогодні як ніколи важливо спрямувати дітей і молодь на вибір громадянсько-національних

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

ідеалів та ціннісних орієнтацій у їхньому житті. Досвід видатного педагога переконує, що духовний і моральний розвиток дитини можна та необхідно здійснювати з учнями протягом усього їхнього шкільного життя. Активні демократичні перетворення, що відбуваються сьогодні в Україні, дають змогу реалізувати у виховній практиці ті громадянські надбання, які будуть сприяти вибору активної життєвої позиції та свідомого формування громадянського світогляду нашої молоді.

Література:

1. Концепції громадянського виховання в умовах розвитку української державності // Шлях освіти. – 2000. – № 2. – С. 7–13.
2. Сухомлинська О. В. Цінності в історії розвитку школи в Україні: Цінності освіти й виховання : Наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 32–36.
3. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 410–414.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа. – 1977. – Т. 3. – 670 с.
5. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа. – 1977. – Т. 3. – С. 283–565.
6. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа // Вибрані твори : у 5 т. – К., 1977. – Т. 4. – С. 7–390.
7. Сухомлинський В. О. Формування виховного впливу колективу на особистість // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – С. 448–577.
8. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – С. 403–641.

Моїсеєв С. О.*

ПЕРВИННІ КОЛЕКТИВИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПАВЛІВСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті уточнюється психолого-педагогічна сутність поняття «лідер». Окреслюються принципи розвитку учнівського колективу у Павлівській школі. Промарковані інтелектуальні, ідейно-виховні, навчально-трудова, самодіяльно-творчі та ігрові взаємодії між різновіковими учнями та колективами. Висвітлюється система учнівських посад у школі Сухомлинського як ефективний засіб розвитку лідерського потенціалу дітей та молоді.

Роль видатних людей у розвитку суспільства важко переоцінити. Хіба можна пояснити цивілізованому світу, що таке Україна без геніального спадку Тараса Шевченка, Григорія Сковороди, Ярослава Мудрого, Богдана Хмельницького, Олександра Довженка, Сергія Корольова, Олега Антонова, Валерія Лобановського, Василя Сухомлинського, Бориса Патона та ін.? Відповідь однозначна – це не можливо!

Видатні особистості, генії, як правило, володіють унікальним магнетизмом та лідерськими якостями, що об'єднують навколо себе інших талановитих людей; створюють висококульту-

* © Моїсеєв С. О.